

091=163.41"12"
811.163.1'366.54"12"
<https://doi.org/10.18485/kij.2019.66.1.8>

ПРЕДРАГ Д. ДИЛПАРИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 03. 2019.
Прихваћен: 24. 04. 2019.

МЕСНЕ ПРЕДЛОШКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ У ДВЕ ХРИСОВУЉЕ КРАЉА СТЕФАНА УРОША I

Рад се бави значењем и употребом месних предлошко-падешких конструкција у два хрисовуља краља Стефана Уроша I. Значење и употреба ових конструкција упоређена је са стањем у старословенским и српкословенским рукописима. Посебно је праћена појава употребе предлога и предлошко-падешких конструкција непознатих старословенским рукописима.

Кључне речи: предлошко-падешке конструкције, семантика, српкословенски, старосрпски.

1. **О хрисовуљама у овом раду.** Реч је, најпре, о *Хрисовуљи краља Стефана Уроша I манастиру св. богородице у Стону*, записаној око 1252. године, која се издаје уместо изгубљене повеље краља Стефана Првовенчаног овом старијем седишту хумског епископа. Поменутом обновљеном хрисовуљом краљ Урош I је, како се наводи, „хтео да уреди питање прихода стонске цркве, који су после метежа на тој страни и његова рата са Дубровником год. 1252–1254, свакако били поремећени” (Зборник 2011: 196). Друга хрисовуља која је овде испитивана јесте много обимнија од претходне *Хрисовуља краља Стефана Уроша I манастиру св. апостола Петра и Павла на Лиму*, настала између 1254–1263, највероватније око 1260. године (Зборник 2011: 225–226). Она је сачињена услед потребе за потврђивањем првобитно поклона хумског кнеза Мирослава манастиру Св. Петра и Павла на Лиму. Наведени поклон, наиме, обновљен је био хрисовуљом краља Стефана Првовенчаног коју су пак однели Бугари приликом војне кампање у Србији. Притом, наведени манастир постаје ново важно седиште хумске епархије

* dilparicp@gmail.com

којем краљ Урош I властитом хрисовуљом потврђује имања и људе будући да су припадали претходном седишту у манастиру Св. богородице у Стону.

Однос између ових двеју хрисовуља и нарочито аутентичност ове млађе били су, као што је познато, предмет расправа у обимној медијевалистичкој литератури. Треба рећи, исто, да оригинали ових повеља нису сачувани, већ само њихови доцнији преписи. Осим тога, оригинал *Хрисовуље краља Стефана Уроша I манастиру св. апостола Петра и Павла на Лиму* вероватно је био сачуван у доба краља Стефана Уроша II Милутина. У његовој повељи истом манастиру, наиме, сачињеној између друге половине 1317. и 29.10.1321, датума краљеве смрти, идентификовани су делови текста тачније преписани са несачуваног оригинала него што је то случај у наведеној хрисовуљи краља Уроша I (Зборник 2011: 226).

2. Примери: значење и употреба. Примери месних предлошко-падешких конструкција које су предмет овог рада забележени у *Хрисовуљи краља Стефана Уроша I манастиру св. богородице у Стону* биће у даљем тексту означени скраћеницом БС, док се они из *Хрисовуље краља Стефана Уроша I манастиру св. апостола Петра и Павла на Лиму* наводе под ознаком ППЛ. Поред тога, нису наведени сви забележени примери, већ само они који адекватније илустрју употребу ових конструкција, при чему је наведен њихов укупан број.

2.1.1. Два примера конструкција предлога око са генитивом БС *земла око цркве* и ППЛ *земла око цркве* истозначна су са старословенским и српкословенским конструкцијама *окръсть + генитив* које имају *значење предмета око кога се врши радња* (Дилпариић 2018: 80–81; Ходова 1971: 49–50; ИСС 1963: 366; РС: 410; ССЯ II: 534). Реч је о релативно честим старословенским и српкословенским конструкцијама типа *бъсть на въсьхъ страхъ живѣштнихъ окръсть ихъ*. Конкурентске конструкције наведеној генитивној представљају оне *о + локатив*, типа *видѣвъ же нсѧ многъ народъ о сѣкъ, врло ретке на + локатив* *жзы облежашта на вѣдѣ, уз глагол* чија семантика подразумева окруживање неког предмета другим предметима, односно, *окръгъ + генитив*, попут *сѣдѣахъ окръгъ тѣлесу юю* (Дилпариић 2018: 80–81; Ходова 1971: 50). Употреба последње конкурентне конструкције у старословенским споменицима сведочи, међутим, о тенденцији реинтерпретирања њеног значења од „око, около” ка „у близини”, о чему сведоче и примери забележени у хрисовуљама које треба разумети у значењу „у близини”. *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)* не бележи конструкције *около + генитив*, док их много обимнији *Словарь старославянского языка* наводи у засебној одредници, као што то чине и Даничићев *Рјечник из књижевних старина српских* и *Рјечник ЈАЗУ* (ССЯ II: 530; РСС II: 211; RJAZU VIII: 835).

2.1.2. Усамљени пример конструкције предлога *при* са локативом ППЛ *при цери* једнак је са старословенским и српкословенским конструкцијама *при + локатив* које *означавају близину у простору који није затворен* (Дилпариић 2018: 250; Ходова 1971: 43). То су конструкције типа *нде при цори галнѣистѣмъ са дериватима са значењском нијансом поседовања* типа *да естъ при вѣдѣ ладница* или онима са значењем „у нечијем присуству; пред неким” типа *нже отъврѣжеть са*

мене при чловѣцѣхъ (ИСС 1963: 354; Ходова 1971: 44). У српскословенским и старословенским споменицима конкурентне конструкције наведеној локативној представљају близъ + генитив (датов), типа близъ вѣ мѣсто града, искрѣ + генитив, типа приде же нсѣ вѣ градѣ [...] искрѣ вѣсн ѣже дастѣ нѣковѣ носнфоу, или оу + генитив, типа стоѣше оу гроба вѣнѣ плачѣштн, али и оне са социјативном нијансом, типа оу тебе сѣтворѣж пасѣж (Дилпариић 2018: 250–251; Ходова 1971: 44–47).

2.1.3. Предлог конь са генитивом: ППЛ село лятине конь мостач конь савнна санокосач конь дяднна полач конь потокач конь шыпове полане; (још 4х).

Старославянскиј словарь (по рукописям X–XI веков) и *Словарь старославянского языка* не бележе конструкције конь + генитив, док их Даничићев *Рјечник из књижевних старина српских* и *Рјечник ЈАЗУ* наводе у засебним одредницама (РСС I: 470; RЈАЗУ V: 253). Последњи речник бележи и употребу од 14. века новијег предлога „код” са истим значењем близине, насталог по аналогiji према „под, над пред”. Поред тога, понеки пример из млађе хрисовуље краља Уроша I вероватно се може пре разумети у сродном значењу слеђења у простору, тј. „што је за чим у простору” како бележи *Рјечник ЈАЗУ* (RЈАЗУ VII: 400). То се односи пре свега на пример меда кљу ... ѿтъ варьдница оу главыцю конь главыце оу лыпопопово ластовѣ, још и више на примере ѿтъ млына оус потоку конь потока протемѣ оу врьтоломанню цркв, конь шыпове полане по брягу и оу гомылю и оу граныцю конь гомыле.

Исто што и за претходне примере се може рећи за усамљени пример конструкције предлога наконь са генитивом забележен у ППЛ наконь лаза, будући да он значи што и конь + генитив (РСС I: 470; RЈАЗУ VII: 400). *Рјечник ЈАЗУ* наводи, наиме, поред значења „покрај, поред, код”, значење „што је за чим у простору” које одговара управо наведеном примеру из млађе хрисовуље краља Уроша I.

2.2. Предлог къ са дативом: ППЛ възведьше ... ѿчи к тебѣ; мноо излавають прнѣтакоющнмѣ къ валѣ; къ давнчю потоку; къ арьбанашию потоку

Старословенске и српскословенске онструкције къ + датив овог типа означавају предмет у близини којег се налази завршна тачка, односно циљ ка којем је кретање усмерено (Дилпариић 2018: 97; Ходова 1971: 86–89). Према фреквенцији и према семантици глагола у њима ове конструкције се разврставају: а) къ + датив са глаголима кретања, тип иде къ отцю своемоу, б) къ + датив са глаголима „покретања/премештања”, тип вѣса къ канѣфѣ, в) къ + датив са глаголима „побуђивања на кретање”, тип сѣлѣж къ валѣ (Дилпариић 2018: 97; Ходова 1971: 86–89).

Са друге стране, два примера конструкција предлога прѣма са дативом ППЛ право .. прѣма чловѣчѣ глави и прѣма потокоу истозначна су са старословенским и српскословенским конструкцијама прѣмо (премо)/протнвоу + датив и означавају усмереност радње, тј. да се радња врши испред, насупрот или право пред ким или чим (Дилпариић 2018: 114; Ходова 1971: 53, 59–60; ИСС 1963: 366; РСС II: 494–495). *Словарь старославянского языка* наводи и примере конструкција прѣмо + генитив у истом значењу, типа вѣведе адамѣ н вѣселн прѣмо раѣ (ССЯ III: 459). Примере последњег типа, међутим, испитиване хрисовуље не бележе.

Рјечник ЈАЗУ наводи месне конструкције *прѣмѧ + датив*, са варијантама *прам/прама + датив*, у значењима *смера „камо је што управљено”, „обрнутог положаја некога или нечега к некоме или нечему”* и места *поред кога се нешто налази*, али само у примерима између 14. и 17. столећа (RJAZU XI: 361–362, 595, 616). Овде наведени примери, међутим, потичу из шесте деценије 13. века.

2.3. Предлог *отъ* са генитивом: БС *село поникъвн а мега моу ... отъ стона; мега селоу ... отъ стоуденьца; мега моу ... отъ стѣне (1x); мега моу ... од градца; мега моу ... отъ цѣсте; мега моу ... отъ рѣке; мега нма ... отъ соутѣске; а мега нмаъ одъ добре воде; мега моу ... отъ того врьда; (још 3x); ППЛ отъ конница; меда келю отъ чръныльне стѧне; меда келю отъ срьдека врьда; отъ кыпръника; отъ цвѧтокъвине; отъ мочиль; отъ градьца; (још 64x). Предлог *отъ* са генитивом у значењу „промена стања”: БС *радоун се мосте прѣводе отъ смръти въ жнкотъ**

Конструкције *отъ + генитив* овог типа у старословенским и српскословенским споменицима јављају се у значењу *почетне тачке кретања, односно предмета у чијој близини или у чијим границама се налази почетна тачка кретања* (Дилпарић 2018: 17–20; Ходова 1971: 103). Оне могу означавати и прелазак од/из једног стања у неко друго и другачије стање или *промену стања*. Притом ове месне конструкције неретко смеђују се у наведеним споменицима конструкцијама *изъ + генитив, съ + генитив, оу + генитив* или слободним генитивом (Дилпарић 2018: 18–20; Ходова 1971: 105, 167; Ходова 1963: 69; ИСС 1963: 340). Поменуто варирање конструкција ове две хрисовуље краља Уроша I не бележе.

Супротно од претходно наведених конструкција, усамљени пример конструкције предлога *до* са генитивом, БС *мега кн ... до соутѣске*, одговара српскословенским и старословенским конструкцијама *до + генитив* које имају значење *завршне тачке кретања, односно предмета са којим је у контакту та тачка* (Дилпарић 2018: 46; Ходова 1971: 96–97; ИСС 1963: 358).

2.4.1. Предлог *по* са локативом: БС *н по дѣлоу право надъ бѣлоу водоу; а мега нма ... право по дѣлоу оу вьчню гамъ; ППЛ ходен же по земан; все по дѧлоу (3x); по срьдекоу врьдоу; по вригю рапънога дола; (још 19x)*

Забележене конструкције *по + локатив* овог типа одговарају српскословенским и старословенским конструкцијама *по + датив* и *означавају простор у чијим границама је смештен пут кретања организованог према једној линији* (Дилпарић 2018: 103–104; Ходова 1971: 80; RJAZU X: 107–109). Уопштеније гледано, у најужем сродству су са конструкцијама које значе кретање са пуним укључивањем у предмет, типа *по жнмадъ*, или са конструкцијама типа *нде по вьсемоу градоу* са значењем *распростирања радње* (Дилпарић 2018: 104; Ходова 1971: 80–81; ИСС 1963: 333). Поред тога, није непознато да старословенски и српскословенски споменици бележе примере у којима се јавља, ређе или чешће, смењивање конструкција *по + датив* конструкцијама *по + локатив* са значењем пута кретања. *Рјечник ЈАЗУ* наводи примере овог смењивања на старосрпскохрватском терену од 13. века (RJAZU X: 107–109). Узроци овог смењивања налазе се, као што је познато, „у обличком једначењу датива и локатива, као и њиховој ресемантизацији и последичном преобликовању семантике конструкције *по +*

датов/локатив које се састојало у губљењу значења правца кретања, усмерености и управљености ка предмету и развијању значења места – диференцирање започето најпре уз глаголе који означавају кретање јачег интензитета – што је све условило сразмерну и постепену експанзију локатива и његових предлошко-падешких конструкција” (Дилпарић 2018: 104; Ходова 1971: 82; ИСС 1963: 333; Топоров 1961: 294–301).

2.4.2. Предлог на са акузативом: БС село поникъвн а мега моу ... на пристанище; село поникъвн а мега моу ... на злоу плочю; мега нда ... право ... на сръгево брьдо; право горѣ на дѣль влнгаревнна (1x); ППЛ право на дѣль, на млынѣ; на живнцю; на прыстаныще; на злю плочю; (још 3x). Предлог на са локативом: БС земліа на морн соудѣ желани; мега моу ... долѣ на рѣцѣ; на нимоу село церова н мочила; н на дѣлоу сръгева брьда сѣнокосѣ црьковны; ППЛ сѣдѣате н вн на двѣю на десете прѣстолю; на сръдѣвѣ брьдѣ; на рьгю граница; на брязѣа неретьве; граница на гредѣ; граница на слънѣтскон цѣстѣ; (још 9x).

Старословенске и српскословенске конструкције на + акузатив означавају појам који непотпуно укључује крајњу тачку кретања тј. место завршетка кретања које се налази на горњој површини или на спољној страни различитих предмета (Дилпарић 2018: 130; Ходова 1971: 100; ИСС 1963: 326). Конструкције на + акузатив овог типа јављају се у писаним старословенским и редакцијским споменицима и са неким специфичнијим месним значењима: а) „отправления на какое-либо собрание и участия в нем”, типа вѣса н на съборѣ, у конкуренцији са на + локатив, б) „направление к лицу”, типа прѣде на савннѣ, у конкуренцији са къ + датив, в) „направление в страны света”, типа брѣгѣ нматѣ на западѣ, у конкуренцији са въ + акузатив (ИСС 1963: 326, 327–328).

Поред тога, уз глаголе који имају значење кретања мале интензивности типа пасти, положити, потопити, сѣсти, сѣяти, поставити, варити и сл. у старословенским текстовима много чешће се употребљавају конструкције на + локатив (ИСС 1963: 328; Ходова 1971: 101). Реч је о познатој појави смењивања старословенских конструкција на + акузатив конструкцијама на + локатив која је „у вези са динамичком или статичком перцепцијом, односно са потребом означавања усмерености на површину, тип възидѣ на горѣ, или са потребом означавања положаја на површини/резултата кретања, тип сѣдаштю же емоу на сѣдншти” (Дилпарић 2018: 131).

Са друге стране, конструкције на + локатив означавају појам ка коме је усмерено кретање и који због своје природе не допушта потпуно укључивање завршне тачке кретања (Дилпарић 2018: 225; Ходова 1971: 65, 67; ИСС 1963: 326–328). Понекад се ове старословенске и српскословенске конструкције смењују, поред на + акузатив, са конструкцијама о (оѣ) + акузатив или са конструкцијама при + локатив (Дилпарић 2018: 225, 227; Ходова 1971: 67, 69).

2.5.1. Предлог оу са локативом: БС светон црьквн домоу светыне богороднице оу стонѣ; дахѣ села оу хльмьсцѣ землн; село живогоще оу морьсцѣ кран; мега селоу оу ворѣхѣ; мега селоу ... оу двѣ голмылѣ; село трьнова оу приморн (1x); другоа влнгаревнна оу быстрици; в хвостнѣ село ракошь; село кроушевѣць оу дрѣжковннѣ; (још 4x); ППЛ оу сютѣсѣа; село оу брьсковѣа простѣаныне; село ракошь оу кюавѣты; оу дрѣжъковынѣ; села оу хльмьсцы землы; село живогоще

оу морьсца кран; оу стонга (1x), оу чрьнон горга. Предлог оу са акузативом: БС поннкьвн а мега моу оу прапратны доль; село поннкьвн а мега моу ... право оу море (2x); мега селоу ... право оу стоуденьць; мега селоу ... долоу оу голылоу; мега моу оу соутѣскъ (1x); мега моу оу стѣноу (1x); мега моу ... оу градць; мега моу ... право оу цѣстоу оу велню; мега моу ... оу планиноу; а мега нмь ... право ... оу мнхолю црьквь; оу оунчнньскы потокъ; како оупада оу боусоватоу; (још 10x); ППЛ меда чельты оу чловѣатоу главоу (1x); право ... оу коныць; право ... оу црьннльню стѣню; оу локвь (1x); право оу срьдево брьдо, оу драгань доль; оу кыпрьннкъ, оу цвѣатоєвнню; оу мочнла; право оу градць; оу любовндьскы дѣль; оу ракоу оу лѣашьннцоу; право оу мнхолю црьквь; оу вльтыю пѣмоу; оу доброу водоу; оу слапыть потокъ; (још 130x). Предлог въ са локативом: ППЛ си въ ѣдрахъ; сюшата въ мнря; вѣрюющнхъ словесемь нхъ въ ме; попланнше црьковъ светаго апостола петра въ лндю; писана мною въ снемь крьсвоколы; ѡтыць въ ныкен. Предлог въ са акузативом: ППЛ нди въ ѣзнкн; БС радоун се мосте прѣводе ѡт смьртн въ животь

Конструкције оу + локатив одговарају старословенским и српскословенским конструкцијама въ + локатив које имају *значење затвореног простора у који се потпуно укључује неки предмет* (Дилпарић 2018: 207; Ходова 1971: 61). Унутрашњост затвореног простора неретко се разуме као целовита или „као издѣлена (нешто се може налазити или се нека радња може вршити међу деловима нечега)”, при чему простор може представљати и подручје осећања, мишљења и доживљавања (Дилпарић 2018: 207; Ходова 1971: 62–63, 65; ИСС 1963: 320). Месне конструкције оу/въ + локатив представљају „статическую противоположность аккузативных сочетаний” и чешће су уз глаголе који означавају кретање мање интензивности, типа положити, сѣяти, одочити, поставити, погрѣжити, пасти, сѣсти, оуправити и сл. (ИСС 1963: 273, 320–32; Ходова 1971: 63–64). Сведочанство о новијој појави наглашавања дејства као процеса, оу/въ + акузатив, насупрот старијем наглашавању резултата дејства (стања), оу/въ + локатив, представљају, међутим, релативно чести старословенски и српскословенски примери смењивања попут падъшен въ трънни насупрот новијем и све учесталијем падъшен въ трънье (ИСС 1963: 273; Ходова 1971: 63–64; Дилпарић 2018: 209–211).

Конструкције оу/въ + акузатив, са друге стране, означавају *појам који потпуно укључује крајњу тачку кретања* у простору који може бити схваћен и апстрактно као подручје осећања, мишљења и доживљавања обухватајући притом и „семантику усмерености међу више предмета, али и место додира уз одговарајуће глаголе: у првом случају конструкција въ+ акузатив аналогна је конструкцијама междоу + акузатив (инструментал), док је у другом реч о конструкцијама са глаголима типа коснѣти, оудѣити, востн, потъкнѣти и сл.” (Дилпарић 2018: 117, 119–120; Ходова 1971: 86, 98; ИСС 1963: 318–319, 365).

2.5.2. Усамљени пример конструкције предлога меѡ са инструменталом ППЛ меѡ лаѡма јавља се у *значењу положаја у средини међу више предмета* (Дилпарић 2018: 202–204; Ходова 1971: 71; ИСС 1963: 365). Треба рећи да као и у старословенским и српскословенским споменицима (са предлогом междоу) истоврсни предмети се употребљавају обавезно у множини или у двојини, као у наведеном примеру преузетом из ППЛ (Дилпарић 2018: 202; Ходова 1971: 71–72).

Усамљени пример сложеног предлога по срѣдѣ са генитивом ППЈЛ право по срѣдѣ каменѣце, по срѣдѣ шипове поланѣ, по срѣдѣ срѣньнака, по срѣдѣ выдарына (1x) има значење *завршне тачке кретања која се налази у центру* (Дилпарѣић 2018: 81–82; Ходова 1971: 102). Ове конструкције познате су и старословенским и редакцијским споменицима.

2.6. Два примера конструкције предлога надѣ са акузативом БС мега нѣла ... право надѣ бѣлоу водоу и мега моу ... над сасѣ јављају се у значењу *предмета изнад кога се налази завршна тачка кретања* (Дилпарѣић 2018: 168; Ходова 1971: 92). Познате су и старословенским и редакцијским споменицима, као што је познато и њихово смењивање са различитим конструкцијама (Дилпарѣић 2018: 169–170).

Блиски по значењу претходним примерима су примери конструкције предлога выше са генитивом БС мега нѣла выше моста, ППЈЛ меда нѣлю выше моста, выше борошевнѣ, выше скотнгорнѣ выше выстрѣца и још три остала познају и старословенски споменици (РС: 161; ССЯ I: 361; РСС I: 194). Јављају се у значењу *положаја изнад, на горњој површини*, као и конструкције врѣхоу + генитив, много чешће у старословенским споменицима од претходних (Дилпарѣић 2018: 66–67; Ходова 1971: 78; ИСС 1963: 366).

Претходним двома групама примера припадају и ови са сложеним предлогом обѣ врѣхѣ са генитивом БС обѣврѣхѣ выстрѣце двѣ пекн црковнѣ и ППЈЛ обѣврѣхѣ выстрѣца који бележе конструкције у *месном значењу изнад, поврх нечега* (Дилпарѣић 2018: 66; Ходова 1971: 78; ССЯ I: 226; ССЯ II: 460; RJAZU VIII: 461). *Рјечник из књижевних старина српских* бележи само варијанту обѣврѣхѣ + генитив (РСС II: 191).

Насупрот наведеним примерима стоје два примера конструкције предлога под са инструменталом БС дроуга занаревнѣна ... под планином и ППЈЛ подѣ дубома која имају значење *предмета испод којег се нешто налази или се нешто врши* (Дилпарѣић 2018: 196; Ходова 1971: 58). Ове конструкције познате су и старословенским и редакцијским споменицима, као што су познате и њихове паралеле, акузативне конструкције са истим предлогом у значењу динамичке перцепције.

Коначно, групи примера са значењима положаја изнад могу се придружити и конструкције прѣз + акузатив *означавају место/кретање изнад или поврх нечега* (RJAZU XI: 810; РСС II: 490). *Старославјанский словарь (по рукописям X–XI веков)* не бележи ове месне конструкције, за разлику од његовог обимнијег прототипа *Словаря старославјанского языка* (ССЯ IV: 440). Реч је о следећим примерима: БС село поннѣвнѣ а мега моу ... прѣз брѣдо (3x); мега моу ... право прѣз рѣкоу; ППЈЛ прѣзѣ потоу (1x); прѣзѣ выстрѣць; прѣзѣ рѣкоу прѣзѣ тароу; (још 10x). Осим тога, конструкције са предлогом прѣко и генитивом, забележене у два примера ППЈЛ прѣко батнѣна дола и прѣко потока, имају исто значење као прѣз + акузатив (RJAZU XI: 551; РСС II: 492–493). Међутим, старословенски рукописи их не познају, судећи по томе што их поменути старословенски речници не наводе, док их *Рјечник ЈАЗУ* наводи у примерима из 14. и 15. столећа.

2.7. Предлог оузь са акузативом: БС село поникъвн а мѣга моу ... н горѣ оузь брьдо (1x); мѣга селоу ... н оузь брьдо (1x); сѣло горѣ оузь рѣкоу; мѣга моу ... право оузь брьдо (2x); ППЛ право оузь дѣль (1x); оуць потокъ (2x); право оузь брьдо (1x); (још 7x).

Примери конструкција оузь + акузатив уопштено гледано одговарају старословенским и српскословенским примерима *са месним значењем близине или протезања уздужно или кретања ка горњој површини* (ССЈ I: 246; РСС I: 176; RJAZU XX: 223–225). Притом, *Рјечник ЈАЗУ* наводи као најстарију потврду употребе конструкција оузь + акузатив са значењем „дуж, уздуж” један пример из рукописа насталог у доба краља Стефана Уроша II Милутина. Поменуто значење овде илуструју примери типа оуць потокъ; оне са значењем близине представља сѣло горѣ оузь рѣкоу, док кретање ка горњој површини они типа мѣга селоу ... н оузь брьдо и право оузь дѣль.

Супротно од наведених, неколико примера конструкција предлога ннз са акузативом означавају *место којим се нешто креће или протеже надоле* (RJAZU VIII: 204–205; РСС II: 157). Реч је о примерима БС н ннз брьдо долъ; мѣга њн ннз рѣкоу и ППЛ право ннзъ дѣль; право ннзъ потокъ; ннз слапъць потокъ; (још 4x). Старословенски речници консултовани у овом раду не бележе употребу ових конструкција, него само употребу прилога ннзъ у примерима попут нсоуць же ннзъ полклонъ са (ССЈ II: 424; РС: 379).

2.8. Усамљени пример конструкције предлога об са акузативом БС н об оноу страну јавља се у *значењу непотпуно обухваћеног места, тј. око, са свих страна* (Дилпариић 2018: 151, 153–154; Ходова 1971: 67; ИСС 1963: 344). Она се може, међутим, такође посматрати и као део предлошког израза са генитивом, као што је то случај у примерима конструкција об сню страну + генитив, БС мѣга моу обь сню страну чрьнога врьха и ППЛ мѣда њн обь сню страну чрьнога врьха или у примеру конструкције об оноу страну + генитив ППЛ мѣга хоцолю об оню страну оноуднега гоудѣла. Обе конструкције познате су и старословенским и редакцијским споменицима. Осим тога, близак по значењу наведеним је усамљени пример конструкције предлога съ са генитивом ППЛ съ љжъне стране јавља се у *значењу почетне тачке која се налази на спољној страни нечега* (Дилпариић 2018: 52; Ходова 1971: 106; ИСС 1963: 341). Конструкције овог типа исто су познате старословенским и редакцијским рукописима.

Конечно, широј групи примера са значењем непотпуно обухваћеног простора могу се условно прикључити и три примера конструкције предлога за + акузатив: БС мѣга моу ... за лопатоу, ППЛ за љнаноу главоу и за вѣлыкѣ поле. Оне означавају *предмет иза којег се налази завршина тачка ка којој је кретање усмерено* (Дилпариић 2018: 156; Ходова 1971: 91; ИСС 1963: 355–356). Поменуто акузативне конструкције познате су старословенским и редакцијским рукописима. По истом критеријуму се конструкције мьцо + акузатив које се јављају у усамљеном примеру ППЛ мьцо гомялю у *значењу кретања „нечему са стране”* такође могу прикључити овој групи (RJAZU VI: 707; РСС II: 71). Старословенски рукописи, међутим, не бележе ове конструкције.

3. **Новије језичке црте.** Посматрано из старословенске перспективе, најпре, новину у испитиваним хрисовуљама представља употреба конструкција *кѡнь/накѡнь/прѣко* + генитив и *низ/мымо* + акузатив које овде коришћени старословенски речници не наводе. Поред тога, конструкцију *около* + генитив, како је такође наведено, бележи само *Словарь старославянского языка*. Релативна новина је употреба конструкције *по* + локатив уместо старије *по* + датив, што је забележено спорадично и у старословенским текстовима. Јављање архаичних словенских конструкција *въ* + локатив/акузатив у почетним и завршним редовима обеју хрисовуља није, међутим, непознато ни српским рукописима. С обзиром на обим хрисовуља, богатије варирање различитих међусобно конкурентних конструкција познато старословенским и уопште српским редакцијским текстовима очекивано није забележено.

Са друге стране, *Рјечник ЈАЗУ* наводи, како је речено, употребу месних конструкција *прѣма* + датив у примерима од 14. века надаље, али примери из млађе хрисовуље краља Уроша I потичу са краја шесте деценије 13. века. Слично овом, конструкције *прѣко* + генитив наводи само у примерима из 14. и 15. столећа, али одговарајуће примере исто бележи млађа хрисовуља. Међутим, употребу конструкција *кѡнь/накѡнь* + генитив које такође бележи млађа хрисовуља наведени речник не датира, али посредно потврђује њихову ранију употребу будући да бележи да се смењују новијим конструкцијама код + генитив од 14. века. Коначно, исти речник употребу конструкција *низ/мымо* + акузатив потврђује примерима из 13. века, као што то чине и испитиване хрисовуље.

ЛИТЕРАТУРА

Дилпарић 2018: Предраг Д. Дилпарић, *Предлошко-надежне конструкције у српским тетракосима 13. и 14. века*, Београд: Филолошки факултет, Чигоја штампа.

Зборник 2011: *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, књ. I, Београд: Историјски институт Београд.

ИСС 1963: *Исследования по синтаксису старославянского языка. Сборник статей*, [ред. Ј. Курц], Прага: Издательство Чехословацкой академии наук.

СТБЛГ 1993: *Грамматика на старобългарския език*, София: Българския академия на науките.

Топоров 1961: В. Н. Топоров, *Локатив в славянских языках*, Москва: АН СССР.

Ходова 1963: К. И. Ходова, *Система надежей старославянского языка*, Москва: Издательство АН СССР.

Ходова 1971: К. И. Ходова, *Падежи с предлогами в старославянском языке*, Москва: Издательство Наука.

RJAZU: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880/1882 – 1975/1976.

РСС: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских (том 1–3)*, Београд: Вук Караџић, 1975.

РС: *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, [под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Е. Благовой], Москва: Русский язык, 1994.

ССЯ: *Словарь старославянского языка (репринтное издание)*, том 1–4, [Чешская Академия наук, 1966–1997], Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2006.

Predrag D. Dilparić

PLACE CONSTRUCTIONS IN TWO MUNIMENTS OF THE KING
STEFAN UROŠ I

Summary

The paper deals with the meaning and the use of meat pre-construction structures in the two not yet examined chapters of King Stefan Uros I. The meaning and use of these structures is compared with the situation in Old Slavic and Serbian manuscripts. Particularly observed is the occurrence of the use of templates and pre-construction structures of unknown Old-Slavic manuscripts.